

درسهای

الحکات شفا (۱)

فلسفه ابن سینا (۲)

متفکر شهید استاد مرتضی مطهری

فهرست مطالب

مقاله اول

فصل اول

۱۸	تقسیم حکمت به نظری و عملی
۱۸	مبنای قدما در تقسیم حکمت به دو قسم نظری و عملی
۱۹	مبنا در تقسیم حکمت به نظری و عملی، غایت و هدف آن است
	اشکال بر مبنای فوق به اینکه بسیاری از عدم تحلی و انون و نیز منطق به این ترتیب باید جزء حکمت
۱۹	عملی قرار گیرند
۱۹	پاسخ صدرالمتألهین به اشکالی که در مبنای تقسیم‌بندی در شد
۲۰	پاسخ صدرا کافی نیست و مبنا همان غایت است و اشکال هم و نیست
۲۱	جمع‌بندی نظریه بوعلی درباره علوم نظری و عملی
۲۲	بحثی درباره ماهیت ادراکات اعتباری
۲۳	ماهیت حسن و قبح
۲۴	تقسیم حکمت نظری به سه بخش
۲۵	اقسام حکمت نظری و مبنای تقسیم آن
۲۵	اقسام حکمت نظری از نظر ارسطو چهار تاست
۲۵	نظریه صدرالمتألهین درباره مبادی تصدیقه یک علم
۲۶	چرا نمی‌شود ذات باری تعالی در یک علم جزئی «مسئله» واقع شود؟
۲۷	روابط فلسفه و علوم
۲۷	مسئله اثبات وجود اشیاء به وسیله حس یا تجربه
۲۸	توصیفات مختلف برای فلسفه
۲۸	علم حر و آزاد
۲۸	«استغناء از ماده» خاصیت موضوع فلسفه است نه عنوان جامع برای آن
۲۹	موضوع فلسفه، وجود خداوند نیست
۲۹	علت عدم امکان بحث از وجود خدا در مسائل سایر علوم از نظر صدرالمتألهین
۳۰	بیان لطیف صدرالمتألهین راجع به علت بحث از وجود خدا در طبیعیات
۳۱	آیا موضوع فلسفه، علل چهارگانه است؟

فصل دوم: تحقیق در موضوع این علم

۳۳	موضوع علم طبیعی و علم ریاضی و مسائلی که در هیچ یک از این علوم از آنها بحث نمی‌شود
۳۵	دو معنای مختلف «مقدار»
۳۷	درباره امور عامه
۳۸	موضوع فلسفه «موجود بما هو موجود» است
	یاسخ به این اشکال که اگر موضوع فلسفه «موجود بما هو موجود» است، پس نباید در این علم از مبادی وجود (مانند فاعل نخستین، ماده نخستین و...) بحث شود
۳۹	

مقاله چهارم

فصل سوم: در تمام و ناقص و مافوق تمام و کل و جمیع

۴۳	چهار اصطلاح از نظر حکما
۴۴	تعریف تکامل

مقاله پنجم

فصل اول: در امور ماهی و کیفیت وجود آن

۴۹	بحث در «کلی»
۵۰	طرح چند مسئله
۵۱	کلی طبیعی
۵۱	وجه تسمیه طبیعی به «کلی طبیعی»
۵۱	مسئله اصالت فرد یا اجتماع
۵۲	مسئله انسانیت اخلاقی
۵۳	تحقیق در معنای طبیعی
۵۴	«ماهیت» در مقام تعریف
۵۵	شبهه‌هایی که از عدم توجه به فرق میان معدوله و غیر معدوله می‌آید
۵۵	تعریف شیخ از «ماهیت»
۵۶	تقسیم قضایا به اعتبار موضوع
۵۶	دو اعتبار آلی و استقلال
۵۷	دو قسم قضیه طبیعی
۵۷	طرح یک اشکال در باب قضیه مهمله
۵۸	مسئله اعتبارات ماهیت

فصل دوم: در کیفیت وجود کلی به طبایع کلی و فرق میان کل و جزء، و کلی و جزئی

۶۱	اقوال درباره راز کاشفیت وجود ذهنی
۶۱	کشف راز مسئله علم و آگاهی
۶۱	مسئله تطابق عوامل وجود
۶۲	مسئله «کلی»

۶۲	نحوه وجود «کلی طبیعی»
۶۴	نحوه بیدایش «کلی» در ذهن
۶۵	خلاصه بحث «کلی»
۶۵	تفاوت میان کلی و جزئی، و کلّ و جزء
۶۷	فصل سوم: در فصل میان جنس و ماده
۶۸	نظریات گوناگون درباره ماهیت اشیاء
۶۸	فرق بین جنس و ماده
۷۰	کیفیت ترکیب جنس و فصل
۷۱	کیفیت ترکیب ماده و صورت
۷۱	مسئله اعتبار جنس فصل برای ماهیت
۷۵	فصل چهارم: در کیفیت دخول مانی خارج از جنس بر طبیعت جنس
۷۹	راه به دست آوردن حدّ اشیاء
۸۰	عرضی خاص و عرضی عام
۸۲	تناهی اجناس و فصول
۸۲	ملاک اتحاد جنس و فصل چیست؟
۸۵	فصل پنجم: در نوع
۸۶	تعریف «نوع»
۸۶	سخنی از فارابی
۸۷	فصل ششم: در تعریف فصل
۸۸	تعریف «فصل»
۸۸	مفهوم و مصداق
۹۰	فصل هفتم: در تعریف مناسبت حدّ و محدود
۹۱	حدّ و رسم
۹۱	عینیت حدّ با محدود
۹۳	فصل هشتم: در حدّ
۹۴	بحث مجدد در حدّ و رسم
۹۶	دو اصطلاح در شرح الاسم
۹۶	جزئیات قابل تحدید نیستند
۹۸	فصل نهم: در مناسبت حدّ و اجزای آن
۹۹	تعریف واقعی اشیاء
۹۹	کلّ با جزء قابل تعریف نیست

مقاله ششم

فصل اول: در اقسام علل و احوال آن

تعریف «علت» و «معلول»	۱۰۳
اقسام علل	۱۰۴
علت فاعلی صد درصد مورد قبول است	۱۰۶
«فاعل» در اصطلاح فلسفه اولی و در اصطلاح علوم طبیعی	۱۰۶
ایرادات وارده در مورد حصر علل به علل اربعه	۱۰۶
ملاک نیازمندی اشیاء به یکدیگر در علت	۱۱۰
«فاعل» چه چیز را افاده می‌کند؟	۱۱۱

فصل دوم: در حل تشکیکی که در لزوم معیت علت با معلول کرده‌اند

احتیاج شیء به علت در بقای خود	۱۱۳
مسئله جبر و اختیار و اسباط آن با مسئله علت	۱۱۵
علل حقیقی و علل رضی	۱۱۷
سخن شیخ در علل ذاتی و علل عرضی	۱۱۷
مسئله ربط حادث به قریب	۱۱۹
معیت علت حقیقی با معلول نزد	۱۲۱
فاعل دفعی و فاعل بالتحریک	۱۲۲

فصل سوم: در مناسبت میان علل مسمی معلولهای آن

مسئله «جعل»	۱۲۴
اصطلاح «وجود خاص» و مسئله تشکیک	۱۲۴
سنخیت علت و معلول و عدم آن	۱۲۵

فصل چهارم: در علل عنصری و صوری و غائی

تعریف علت مادی به معنای اعم	۱۲۷
اقسام علل مادی	۱۲۷
رابطه علت صوری و علت مادی	۱۲۸
جواب پرسشی در مورد وحدت خداوند	۱۲۹
ماده یا هیولی	۱۲۹
تعریف «عنصر» و «اسطقس»	۱۳۰
چند علت بودن یک شیء از حیثهای مختلف	۱۳۰
فاعل کامل و فاعل ناقص	۱۳۱
علت غائی	۱۳۲

فصل پنجم: در اثبات غایت و فرق میان غایت و ضروری و...

اشکالات وارده بر علت غائی	۱۳۳
---------------------------	-----

۱۳۵	مسئله «اتفاق»
۱۳۵	مسئله «عبث»
۱۳۸	بیان مرحوم شیخ و مرحوم آخوند در مورد «عبث»
۱۳۹	مبادی طولی فعل اختیاری
۱۴۰	تعریف دیگری از «عبث»
۱۴۱	فرق بین غایت و ضروری
۱۴۲	حل اشکال غایت در مورد شرور
۱۴۲	مسئله کون و فساد
۱۴۳	مسئله حرکت فلک
۱۴۴	مسئله قیاس
۱۴۴	علت نامیدن غایت
۱۴۵	غایات تحصیلی و حدیثی
۱۴۷	فرق میان غایت و خیر
۱۴۹	فرق میان جود و خیر
۱۵۰	مسئله فعل اخلاقی
۱۵۱	شفقت و رحمت و...
۱۵۲	جود و خیر، رحمت و شفقت
۱۵۳	نظریه مادیت اخلاقی و رد آن
۱۵۴	ملاک عمل اخلاقی چیست؟
۱۵۵	مسئله شفقت و رحمت
۱۵۸	بعضی ضعفها منشأ کمال‌اند
۱۶۰	مسئله علیت از شئون علم کلی است
۱۶۲	علت مادی در تعلیمیات
	بخت و اتفاق
۱۶۳	رابطه بخت و اتفاق با علت غائی
۱۶۴	بخت و اتفاق در ادبیات فارسی
۱۶۵	آیا پیدایش عالم براساس اتفاق بوده است؟
۱۶۷	آثار ماهوی و آثار شخصی اشیاء
۱۶۸	ضرورت و اتفاق
۱۷۱	شبهات میان نظریات متکلمین و امروزها در باب علیت
۱۷۱	علل مرجحه همیشه مکشوف نیست
۱۷۳	تعاریف گوناگون از «اتفاق»
۱۷۵	غایت داشتن طبیعت از نظر فلاسفه، متکلمین و طبیعیون امروز
۱۷۶	شرور غایات بالعرض‌اند
۱۷۸	تقسیم حرکات به قسری و طبیعی
۱۸۰	رد نظر کسانی که اساساً منکر وجود اتفاق بودند
۱۸۱	غایت به معنای «ما یتنهی الیه الحركة»
۱۸۳	رد نظریه ذیمقراطیس در مورد اتفاق

اتفاق

۱۸۷	نظریه انبساطی در مورد اتفاق
۱۹۰	آیا طبیعت به سوی اصلح حرکت می‌کند؟
۱۹۰	طنزی از فرانسیس بیکن
۱۹۲	اشکال «باران» و پاسخ آن
۱۹۳	دلیل دیگر بر نفی غایت
۱۹۴	بحث «اتفاق» از جهت علت غائی
۱۹۷	اتفاق در جزئیات است، نه در کلیات
۲۰۰	غایات امور طبیعی خیر و کمال است
۲۰۱	غرایز حیوانات دلیلی دیگر بر غایت داشتن طبیعت
۲۰۲	تفاوت طبیعت با صنعت
۲۰۵	انسان بر رویه هم غایت دارند
۲۰۷	مسئله انتخاب در طبیعت
۲۱۰	غایت داشتن شروط شعور نیست
۲۱۵	زشتیها و نقص غایت را می‌رضاند
۲۱۸	هدفداری حیات و طبیعت
۲۱۹	هر غایتی غایت لازم را دارد
۲۲۰	خلط غایت بالذات با غایت عرضی
۲۲۱	توجیه مسئله ذبول و فساد در طبیعت

مقاله هفتم

فصل اول: در لواحق وحدت و کثرت (۱)

۲۲۸	اقسام وحدت در تقسیم‌بندی شیخ و متأخرین
۲۳۰	تساوق وحدت و وجود
۲۳۱	هوهویت و وحدت
۲۳۲	نفی هوهویت در فلسفه امروز غرب
۲۳۴	حرکت و توجیه ثبات بنا بر اصالت وجود
۲۳۷	حرکت و مسئله هوهویت
	لواحق وحدت و کثرت (۲)
۲۴۰	ادامه بحث حرکت و اصل ثبات و هوهویت
۲۴۵	ادامه بحث تساوق وجود و وحدت
۲۴۶	اقسام وحدت
۲۴۸	مبحث «تقابل»
	لواحق وحدت و کثرت (۳)
۲۵۰	تقابل سلب و ایجاب
۲۵۳	تقابل تضاد
۲۵۳	موارد نقض: خیر و شر

۲۵۴	لذت و الم
۲۵۴	موافق و مخالف
۲۵۵	فضیلت و رذیلت
	ادامه بحث تقابل، توضیح تقابل و تضاد
۲۶۰	برهان بر عدم اجتماع ضدین
۲۶۲	ادامه موارد نقض
۲۶۴	ضد واحد
	فصل دوم: مثل افلاطونی (۱)
۲۶۶	تبیین نظریه مثل افلاطونی
۲۷۰	برخورد فلاسفه اسلامی با نظریه مثل
۲۷۱	ریشه‌های نظریه مثل قبل از افلاطون
۲۷۲	دیدگاه شیخ اشراق نسبت افلاطون و مثل
	مثل افلاطونی (۲)
۲۷۸	نظر افلاطون درباره «بعد مجرد از ماده»
۲۸۰	قول به مجرد مبادی تعلیمیه
۲۸۲	نظریه فیثاغورس در تعلیمیات
۲۸۳	اقوال حکما در مبادی تعلیمیه
	مثل افلاطونی (۳)
۲۸۶	فیثاغورس و نظریات او
۲۸۷	بررسی و توضیح متن «الملل والنحل» درباره فیثاغورس
۲۸۸	وحدت در فلسفه فیثاغورس
۲۹۱	عدد و معدود در فلسفه فیثاغورس
۲۹۳	وقوع کثرت در عالم
۲۹۹	طبایع و نفوس در فلسفه فیثاغورس
۳۰۱	ترکیب عالم از الحان
۳۰۲	انسان، عالم صغیر است و عالم، انسان کبیر
۳۰۳	فلسفه عبادات از نظر فیثاغورس
۳۰۴	خلقت عقل و نفس و جسم و جرم
۳۰۵	علت فناء عالم
۳۰۶	ترکیب اشیاء از وحدت و ثنائیه
۳۰۸	پیدا شدن عدد از وحدت
	مثل افلاطونی (۴)
۳۱۰	نظریه مثل به معنای انکار واقعیت نیست
۳۱۳	برهان اول شیخ بر رد نظریه مثل
۳۱۵	برهان دوم شیخ
۳۱۸	در ابطال نظریه تعلیمیات و مثل

فصل سوم: ابطال نظریه تعلیمیات و مُثُل (۱)

۳۲۴	تحلیل نظریات سه گانه فیثاغوریان در انشاء عدد از وحدت
۳۲۵	نظریه اول
۳۲۶	نظریه دوم
۳۲۷	نظریه سوم
۳۲۸	نقد نظریه تألیف اشیاء از عدد و عدد از وحدت
۳۳۰	فرض نامحدود بودن مفارقات
۳۳۱	فرض تکرار وحدت در همه اعداد
۳۳۱	فرض تباین وحدتها
۳۳۵	دو نوع وحدت
	ابطال نظریه تعلیمیات و مُثُل (۲)
۳۳۹	نقد نظریه سوم در انشاء عدد از وحدت
۳۴۱	فرض انشاء عدد با تکرار همراه با ثبات وحدت واحد
۳۴۱	فرض انشاء عدد با تکرار و عدم ثبات وحدت
۳۴۲	فرض وحدت به منزله همه و به منزله صورت
۳۴۳	نقد دیگری بر نصر فیثاغوریان
۳۴۴	فرض مبدئیت مشترک مادی و وحدت

مقاله هشتم

در شناخت مبدا اول و اشیاء همه وجود، و شناخت صفات او

فصل اول: تناهی علل فاعلی و علل قابل

۳۴۹	مقدمه
۳۵۰	مباحث طرح شده در این فصل
۳۵۱	جایگاه طرح تناهی علل در فلسفه
۳۵۲	معیت علت و معلول
۳۵۲	علل طبیعی و علل فلسفی
۳۵۴	اثبات علل فاعلی
	برهان وسط و طرف
	نکات مندرج در بیان شیخ از برهان وسط و طرف:
۳۵۷	نکته اول: معیت علت و معلول
۳۵۷	نکته دوم: علت مطلقه بودن علت اولی
۳۵۸	نکته سوم: همه واسطه‌ها در حکم یک واسطه‌اند
۳۵۹	مناط «علة العلة علة و معلول المعلول معلول»
۳۶۱	شرح و توضیح متن
۳۶۴	بیان مرحوم حاجی سبزواری از برهان وسط و طرف
۳۶۵	نقد بیان مرحوم حاجی سبزواری

بسم الله الرحمن الرحيم

مقدمه

جلد اول درسهای الهیات شفا که جلد دوم «فلسفه ابن سینا» محسوب می‌شود شامل درسهای استاد شهید آیت الله مطهری در مدرسه علمیه مروی تهران و نیز در دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران برای دانشجویان رشته فلسفه و کلام اسلامی است که در سالهای تدریس ایشان در آن دانشکده یعنی ۱۳۳۴ تا ۱۳۵۵ ایراد شده است.

بخش اول کتاب به بی «ترجمه و تعلیقات فصل اول و دوم مقاله اول الهیات شفا» به قلم استاد است. بحث مقالات چهارم و پنجم و ششم، تقریرات شخصی شهید گرامی دکتر محمود قندری از این درسهاست. سایر مباحث این کتاب یعنی مباحث مقاله هفتم و سه فصل اول مقادیر ششم و هفتم مطالبی است که نوارهای صوتی آن در دست بوده است. امید است رضایت خاطر علاقه‌مندان آثار فلسفی استاد را فراهم آورد. جلد دوم این کتاب که به فضل خداوند آینده‌نا دیگر منتشر خواهد شد شامل فصل چهارم تا آخر مقاله هشتم و برخی فصول مقاله نهم الهیات شفا خواهد بود.

مباحث این دو جلد در مجلدات ۷ و ۸ مجموعه آثار استاد شهید مطهری همراه درسهای اشارات و نجات آن فیلسوف شهید حضرت زرکوب منتشر شده است. برای دسترسی آسانتر و ارزاتر طالبان «درسهای الهیات شفا» استاد مطهری، این درسا در دو جلد شمیم منتشر می‌گردد، همچنان که «درسهای اشارات و نجات» استاد نیز به عنوان جلد اول فلسفه ابن سینا به صورت شمیم سرگردیده است. از خدای متعال توفیق بیشتر در انتشار آثار آن متفکر و فیلسوف فقیه عالی مقام مسئلت می‌کنیم.

شهریور ۱۳۹۹

برابر با محرم ۱۴۴۲

سید محمد تقی
موسوی خراسانی

۱. [وی اولین وزیر پست و تلگراف و تلفن بعد از انقلاب اسلامی بود که در حادثه هفتم تیر حزب جمهوری اسلامی به شهادت رسید. نامبرده گذشته از تحصیلات عالی در رشته برق از دانشگاه تهران و سپس دانشگاه کالیفرنیا آمریکا، به خاطر علاقه به علوم عقلی، دستی هم در فلسفه اسلامی داشت و در کلاسهای درس استاد مطهری شرکت می‌کرد.]